

MÉNES ANDRÁS

Közgazdaság és etika?

A Magyar Nemzeti Bank-könyvsorozat jelen kötete igazi paradoxont próbál elemezni a globális pénzügyi helyzetben. Az *Etikus közgazdaságtan*¹ című tanulmánykötet azt a kérdést elemzi, hogy a jelenlegi gazdasági és társadalmi viszonyaink között hogyan egyeztethető össze az etika és a közgazdaságtan. A magas szintű szakmai alapossággal elkészült, közérthető nyelven megfogalmazott tanulmányok nem csak szűken vett szakmai közönség érdeklődésére tarthatnak számot. A könyv széles olvasói kör számára íródott, ezért az egyetemi-főiskolai tanításban oktatási segédanyagként is jól alkalmazható.

Nem minden arany, ami fénylik. Esetünkben nem minden etikus, ami annak látszik. Az etika, mint egy titkos dimenzió, komoly hatással van/lehet a gazdasági-pénzügyi folyamatokra. Az etika és a gazdaság problémái minden embert érintenek. Az egyes ember jelen van a társadalom minden posztján: a szociális szférában, a kultúra területein, a fizikai élet szintjein. A gazdasági cselekvések és döntések mögött látenszen meghúzódó erkölcsi belátásoknak komoly gazdasági-pénzügyi következményi lehetnek csakúgy, mint a normakövető magatartás vagy az intézményi szintű etika hiányának. A szerzők a legváltozatosabb eseteken át ismertetik a megbúvó értékrendszereknek a mindenkori gazdasági-pénzügyi eseményekre gyakorolt stabilizáló vagy destruktív hatását. *Sebestyén Géza* tanulmánya kvantitatív mutatókat rendel az egyes országok vallási preferenciáihoz, ráirányítva a figyelmet azoknak a GDP-befolyásoló erejére, és arra az összefüggésre, hogy a felekezeti elkötelezettség hogyan is járul hozzá kimutathatóan a makroszintű stabilitás fenntartásához.

Gyura Gábor könyvrészlete egyebek mellett az etikai tőke üzletviteli hasznával és az ezáltal képződő garanciális értéktöbblettel igazolja a bankfelügyeleti szabályzás elmozdulását a pozitív ösztönzők irányába. *Hidasi Judit* írása rávilágít arra, hogy bizonyos kulturális viselkedési for-

1 Kocziszky György (szerk.). Budapest, Magyar Nemzeti Bank, 2019.

mák és az értékorientációk éppen úgy erősíthetik egy térség, ország, esetleg vállalkozás gazdasági pozícióját, mint amennyire rosszak/károsak is lehetnek.

A könyv egyik különlegessége, hogy az etika fogalmát és az életben tapasztalt megnyilvánulásait különböző nézőpontokból tárja az olvasók elé. A fogalmi meghatározások, a különböző üzleti iskolák által meghatározott formai elemek, az eltérő elméleti magyarázatok önmagukban is elgondolkodásra készítenek. A könyv első hat fejezete különböző mélységben és szakági háttérrel tárgyalja az etikai működésmód egyénre, régióra, államra és az állam feletti szintre vetített elvárásait, hozadékát, rövid és hosszú távú költségeit.

Az elméleti és történeti elemzések sorát *Kocziszky György* átfogó bevezető tanulmánya nyitja meg, amely megfogalmazza a közgazdaság-tudomány alapvető kérdéseit, és ráirányítja a figyelmet azoknak a mindenkori társadalomba való mély beillesztettségére. Véleménye szerint az üzleti gondolkodásmód környezet- és értékrendfüggő, ezáltal szoros összefüggést mutat a tér- és időbeli változásokkal. A tér-idő paraméterek elemzését követően felsorolja a napjainkat meghatározó mainstream irányzat gyengeségeit, és az általuk okozott reálgazdasági deformációkat. Ezután javaslatot tesz egy normatív etikai szemlélet beillesztésére a közgazdasági látásmódba. Értelmezésében az „etikus közgazdasági gondolkodás [...] nem a haszon maximumát, hanem annak igazságos, tisztességes és fenntartható változatát keresi [...] centrális eleme a másokért is felelősséget vállaló közösségi magatartás, ami azonban nem zárja ki a gazdaságosságot, hatékonyságot és a versenyt.” (46. o.)

A nyugati keresztény világban a Biblia az értékrend meghatározója. A Bibliából erdő gazdaságetikai paradigma eredetét és módosulásait *Varga Norbert* nagyívű tanulmánya részletezi. A rengeteg társadalomelméleti tanulságot is felsorakoztató könyvrészlet közel kétezer év gazdasági gyakorlatait mutatja be a különböző térségi változatok tükrében. A szerző véleménye szerint a keresztény társadalmaknak – amilyen például az amerikai politikai-üzleti elit vagy a keresztény értékrendet megfogalmazó gyakorlat – „a monetáris és fiskális döntéshozatali mechanizmusukba is be kellene építeniük a gazdaságetikai paramétereket”. (96. o.)

Két másik elméleti írás a modern jogállamiság keretei közé helyezi a rendet leíró igazságosság – közjó –, az erkölcsi felelősség problematikáját. *Benedek József* John Rawls társadalomelméletéből elindulva tovább

bővíti a méltányosságként érintett igazságosság fogalmát a térbeli elhelyezkedésre. Kérdések sokasága merül fel. Ha megfogalmazott válaszokat nem is kapunk tőle, de bemutatja a megközelítésmódok sokszínűségét, és a sokféle módszertant fogalmaz meg – ezzel is igazolva, hogy a felmerülő problémák körüljárása és megfogalmazása már így önmagában is közelebb vihet a megoldásukhoz.

A társadalmi igazságosság intézményi-normatív aspektusát teszi az origóba *Kardkovács Kolos* a felelős állami szerepvállalást elemző írásában. Egy rövid eszmetörténeti leírás után minden részletre kiterjedően megnevezi és bemutatja a jogállam ismérveit. Ismerteti a jogállamiság feltételeit és jótékony hatásait, eredményeit. Tétélesen érvel a közjó iránt elkötelezett, érték alapú szemlélet mellett, amelynek a mindennapi jogállami gyakorlatban kell leképeződnie. Iskolapéldaként a skandináv országokat említi, amelyek titka szerinte „a tudástőke megszerzését támogató munka alapú gazdaság, a magas innovációs képesség és kapacitás, a stabil és mérethatékony intézményrendszer, a magas termelékenység (hozzáadott érték) által lehetővé tett magas jövedelmek, a vállalkozó szellem, a pénzügyi tudatosság, a széles és erős középosztály, a kevesebb munka – több magánélet, az egészségtudatosság, a protestáns értékrend és etika”. (133. o.) Kiemeli a „hivatásetikai tudatossággal bíró közszolgák”-at és egy jól szervezett közérdeki képviselőt.

Az értékrend jóllétet befolyásoló hatását statisztikai módszerekkel igazolja *Sebestyén Géza* munkája. A szerző regressziós analízist alkalmazva 58 ország évtizedes adatsorát felhasználva elemzi a gazdasági fejlődésnek és a stabilitásnak a vallási kultúra erősségével mutatott nemlineáris összefüggéseit. Megjegyzi: „a gazdasági stabilitásra felírt regressziók alapján mind a magukat vallásos felekezethez sorolók részarányának növekedése, mind pedig az adott országban fellelhető vallási csoportok számának növekedése pozitívan hat az ország gazdasági stabilitására.” Megfigyelése alapján „úgy tűnik, hogy egy adott ország vallási kultúrájának stabilizáló hatása elsősorban komoly válságok idején mutatkozik meg.” Megfogalmazza a statisztikai elemzések eredményét: „a vallási kultúra erőssége pozitív kapcsolatban áll a gazdasági növekedés fenntarthatóságával.” (160–161. o.)

Egy jogállamban a társadalmi folyamatok sarokköve a jogi szabályozás és a pénzügyi stabilitás. Ezek határozzák meg a termelt javak elosztását, illetve újraelosztását. A könyv egy egész fejezete foglalkozik a méltá-

nyos közteherviseléssel, az etikusnak nevezhető adófizetés problémáival. *Kocziszky György* és *Kardkovács Kolos* adatokban bővelkedő és grafikonokkal ellátott tanulmánya tíz elvet említ meg és elemez az igazságos adórendszer feltételeként.

Gyura Gábor „szürkezőnásnak” nevezi azokat az „ügyeskedéseket” és „trükköket”, amelyek ugyan nem sértenek meg semmilyen jogszabályt, de társadalmi vagy anyagi károkat okoznak. Elsősorban ilyenként említi a piacra frissen bevezetett, főleg innovációra épülő termékeket és azok rendhagyó marketing-/értékesítési technikáit. A „conduct”-féle visszaélésekre utalva megállapítja: „az üzletvitel problémaköre végső soron egy etikai probléma”, mert a szabályozók alkalmazásának úgynevezett vakfoltja miatt gyakran a vállalati résztvevők belső kontrolljától függ, hogy mennyire tisztességes az alkalmazott üzleti gyakorlat. (204–207. o.) Ekkor válik felbecsülhetetlen értékűvé a felügyeleti szervek komoly szigora és büntetései, erős hangsúlyt kap a belső etikai kódexek és a szervezeti kultúra fejlesztése.

Freisleben Vilmosnak a befektetési szektort elemző írása az értékesítő magatartás kapcsán tesz fel hasonlóan kritikus kérdéseket: „etikus-e a kezdő vagy átlagos befektetők számára tőkeáttétellel járó befektetést kínálni”, esetleg az ilyen és hasonló kockázatú befektetéseket „túl jó színben feltüntetni? Megérti-e a befektető, hogy a tőkeáttétel milyen kockázatot jelent számára?” (231. o.) Szintén ő ismerteti meg az olvasóval az ENSZ által megfogalmazott „felelős és etikus befektetési alapelvek”-et.

Rendszerszinten elemzi a normatív elvek betartását *Dancsik Bálint* és *Fábián Gergely*. Ők a 2008-as világgazdasági válság egyensúlytalanságait elemezték (az amerikai lakáshitel válsága, a magyar lakossági devizahitelezés válsága). A szerzőpáros rengeteg példát említve helyezi szembe a következményetikát és az alternatív etikai szempontokat. A döntéseméleti modellből levezetve érvelésük az, hogy hosszú távú gazdasági/pénzügyi hatásokkal is számolni kell. Megállapítják továbbá azt is, hogy a pénzügyi szereplőket úgynevezett „puha eszközökkel” is érdemes befolyásolni, nem csak kemény szankciókkal.

Hidasi Judit a japán üzleti etikáról szóló írásában a konfucianus értékrend és a távol-keleti országok sikerei között von párhuzamot. Az úgynevezett „japán csoda” véleménye szerint úgy jött létre, hogy: „a konfucianus etika tanításai közül különösen a hierarchia és az erkölcsi köteleességek (lekötelezettségek) tudomásulvételének az elve nagyon jó alapot terem-

tett a kapitalizálódó Japán gazdasági és üzleti szervezeti struktúrájának kialakításához.” (178. o.) Számos esettanulmány nyújt bepillantást a japán üzleti gondolkodásba, a szerzők ugyanakkor tartózkodnak attól, hogy minden felmerülő problémára egységes választ kínáljanak.

Sárvári Baláznak és *Eszterhai Vikornak* két írása hiánypótló a kínai gazdaságról. Véleményük szerint meg kell érteni a kínai gondolkodásmódot. *Sárvári Balázs* írásában három különböző államigazgatási irányzatot mutat be: a konfucianust, a taoistát és a legistát. Ezeken keresztül jut el a 21. századi modern globalizálódó nézetekig. Megemlít szélsőséges – mostanra már elvetett – nézeteket is. *Eszterhai Viktor* a kapcsolatok hátterét és értékrendszerét emeli ki. Pontos leírást ad a kínai társadalom kapcsolati rendszeréről, és speciális természetéről is beszámol. Véleménye szerint a nyugati tranzakciós mechanizmusokkal szemben a társadalmi javak és értékek kapcsolati cseréjéhez érzelmi motívumok, normatív elemek és értéktartalmak is tartoznak.

A kötetet *Balázs Judit* és *Varga József* tanulmánya zárja. Ők a muszlim értékrend felől közelítik a kereskedelmi és a pénzügyi stratégiákat, és közben rengeteg, az iszlámra érvényes művelődéstörténeti vonatkozást is említene. Az írás nagyszerű kiegészítője a judeo-keresztény gazdaságetikának, és a korai középkor fejlett matematikai-pénzügyi arab kultúráját említi. Az arab pénzügyi kultúra már akkor ismerte a monetarizációt, a pénz közvetítő funkcióját, illetve erre alapozva a határhaszon-számítás alapkövét. Stabil bankrendszerük volt. Napjainkra az iszlám önmagával is ellentmondásba keveredett, valamint olyan társadalmi berendezkedést stabilizált, ami nem alkalmazkodott a megváltozott világ kihívásaihoz.

A felsorolt témák sokszínűsége, a térbeli és időbeni sokféleség mutatja azt, hogy a könyv igyekszik mind diszciplinárisan, mind történetileg tág értelmezési tartományt bejárni. A kötet új gondolkodási irányokat próbál nyitni, újrafogalmazni az etika és a közgazdaság 21. századi nagy kérdését.